

Az első háború szocialista országok között

Király Béla Budapest katonai parancsnoka volt a forradalom alatt. Jelenleg egyetemi tanár New Yorkban. Alábbi szövege 1976-ban íródott a szerkesztésében megjelent angol nyelvű Emlékkönyv részére (lásd Bibliográfia). Magyarul megjelent az Irodalmi Újság 1976 októberi számában. Ebből közlünk az alábbiakban részletes kivonatokat.

Amikor a szovjet harckocsik 1956 október 24-én hajnalban Budapestre özönlöttek, a magyar ügyekbe törvénytelenül avatkoztak be. Lehet, hogy Gerő Ernő beleegyezett az agresszióba, lehet, hogy ő tanácsolta azt, lehet, hogy félelmében könyörgött gyors fegyveres oltalomért. Bármelyik változat érvényes is ezek közül, a szovjet beavatkozás nem volt még háború. A szándék és a remény az lehetett, hogy mint Kelet-Berlinben történt 1953 júniusában, fegyveres erőfelmutatással, talán néhány lövéssel, helyreállíthatják a szovjet típusú «törvényt és rendet» Magyarországon is. A szándék talán nem ment ezen túl, azaz a szovjet szocialista nagyhatalom talán nem akart háborút viselni szocialista magyar szomszédja ellen. Amikor azonban november elsején a szovjet harckocsik ezrei és hadosztályaik jelentős csoportja megindult Budapest felé, s amikor negyedikén a tüzérségük Kiskunhalason megnyitotta a tüzet, akkor előre megfontoltan, tömeges és rendszeres katonai művelettel szándékozták megsemmisíteni a magyar fegyveres erőket, megdönteni a tör-

vényes kormányt és a saját bábjaikat Magyarországon hatalomra juttatni. Ezt a tervet végre is hajtották, s ezzel a háború fogalmának és meghatározásának minden összetevőjét kimerítették. A szovjet szocialista nagyhatalom hadat viselt a szocialista Magyarország ellen, s így a Szovjetunióé az a kétes dicsőség, hogy a történelemben első esetben ő kezdeményezett ilyen háborút.

Ha most, húsz év távlatából, visszanezünk 1956-ra és a küzdelmet úgy elemezzük, mint az első háborút szocialista országok között, akkor négy alapvető tényezőt kell említenünk. Minden háborúban az első és döntő kérdés a katonák hűsége; a második a forradalmi kormány szervezetszerű hatalma és ellenőrzése a fegyveres erők fölött; a harmadik a stratégia kérdése és végül a negyedik Nagy Imre tragikus végső elhatározása.

Tradicionális, de főleg forradalmi harcokban a katona hűsége az az alapvető tényező, amelyen a fegyveres harc áll vagy bukik. Forradalom idején, ha a hadsereg támogatja a kormányzatot, a forradalmárok nehéz helyzetben vannak és a régi rezsimnek komoly lehetősége van arra, hogy túlélje a válságot. Ha azonban a katonák hűsége ingadozó, ha nem hajlandók fegyvert emelni a felkelőkre, ha egy részük vagy egészük a forradalmárokhoz csatlakozik, a rezsim többé-kevésbé biztosan elbukik. Amikor Tokióban 1961 nyarán, a radikális japán egyetemi ifjúság szervezete a *Zengaküren* meghívására egy szimpóziumon vettem részt, két napon át a kérdések áradatával halmozott el a szervezet vezetősége. Ahogy figyelemmel hallgattam és válaszoltam kérdéseikre, lassan kristálytisztává vált számomra, hogy ezeket a rendkívül művelt japánokat, akiknek eltökélt szándéka volt, hogy a japán társadalmat így vagy úgy megreformálják, egyetlen kérdés izgatta. Ez pedig a következő volt: hogyan tudták a magyar szabadságharcosok « megszervezni » azt, hogy a néphadsereg nem állt nekik ellent, hanem együttműködött velük?

Ez mutatja, mennyire helyesen értelmezték az eseményeket. A magyar néphadsereg katonái, kevés és elszigetelt kivételtől eltekintve, nem támogatták a szovjet agresszorokat, nem lőttek honfitársaikra, és fokozatosan,

tömegesen átálltak a szabadságharcosokhoz. De nem volt «szervezés». Lojalitást nem lehet «szervezni». Az alapvető kérdés az, vajon a katonák, akik végtére is egyenruhába öltöztetett polgárok, kivel érznek közösséget, a kormánnyal-e vagy a felkelőkkel? Magyarországon a katonai ifjúság minden szervezés nélkül, s annak ellenére, hogy szovjet szabású egyenruhát viselt, hogy szovjet fegyvereket tartott a kezében, hogy szovjet ideológiával tömték a fejét, és szovjet «tanácsadók» ellenőrzése alatt működött — vagy éppen ezért — amikor a döntő pillanat érkezett, nem támogatta a rendszert. A néphadsereg katonáinak 1956-os magatartása a legnagyobb kudarc, amit a rendszer elszenvedett. Az ifjúság, amelyre hivatkozott, amelynek fényes jövőt ígért, épp ez az ifjúság tagadta meg.

Az egyes katonák lojalitása azonban bármennyire fontos is, csak egyik eleme a fegyveres erő hatóképességének. Új eszméhez lojális tömeget hűtlen tisztikar még gonosztettekre is vezethet, vagy legalábbis megakadályozhatja, vagy késleltetheti a katonai tömegeket abban, hogy meggyőződésüknek megfelelően cselekedjenek. Amikor a forradalom győzelme a néphadsereg vezetői előtt, mint rémkép kezdett felmerülni, pontosan ez volt az a tér, ahol a lehető legnagyobb kárt kívánták okozni a forradalmi kormánynak. Az október 28-i fegyverszünet előestéjén úgy szétszórtak néhány hadosztályt, hogy azok megszűntek harcoló egységek lenni. Volt olyan hadosztály, amelynek tüzéréjét Budapestre, gyalogsága egyrészét a nyugati határra, másrészét a Dunához vezényelték, úgy, hogy hosszú idő kellett, amíg ezekből az egységekből ismét konszolidált hadosztály lett. Volt olyan hadosztály, amelyik a második szovjet agresszió kezdetén még szétszórt állapotban volt. Ilyen körülmények között a fegyveres erőknek olyan szervre volt szükségük, amely biztosította Nagy Imre kormányának az irányítást és ellenőrzést. Ezt a célt szolgálta a Forradalmi Karhatalmi Bizottság felállítása és ennek alárendelve a Nemzetőrség Főparancsnokságának a megszervezése. Ennek a két szervezetnek vezetőiként Maléter Pállal együtt naponta tettünk jelentést Nagy Imrének arról, milyen mértékben haladt előre

a fegyveres erők, illetve a belső nyugalom és rend konszolidációja. Szervező munkával elértük, hogy míg október 28-ról 29-re virradóra 28 éjjeli fegyveres rendzavarás történt, november 2-ről 3-ra virradóra egy sem. Ugyanehhez az erőfeszítéshez tartozik az, hogy Nagy Imrétől felhatalmazást kértem és kaptam arra, hogy egy Központi Igazoló Bizottságot állítsak fel. Kerekes Béla vezérőrnagy elnöklete alatt ezt a bizottságot létre is hoztam, nem « tisztogatás » céljára, hanem ellenkezőleg, az igazságtalanul eltávolított tisztek gyorsított módon való visszavételére. A bizottságnak feladatává tettem, hogy a néphadsereg minden olyan tisztjének ügyét, akit 1948 óta eltávolítottak, vizsgálják felül és amennyiben a vele szemben való eljárás törvénytelen volt, visszavételükre tegyenek javaslatot. Pár héten belül demokratikus és a Nagy Imre kormányhoz hű tisztek százait szándékoztunk a honvédségbe visszavéetni. A bizottság első ülését november 4-én akarta tartani.

Ami a stratégiát illeti, mely nem más mint a politikai vezetőség honvédelemre vonatkozó, alapvető elhatározásának fegyveres erővel való kieroszakolása, a Nagy Imre-kormány nem tervezett fegyveres harcot, még védelmi harcot sem a Szovjetunióval szemben. Ennek következtében semmi nagyobb szabású stratégiai tervet nem dolgoztunk ki a forradalom alatt. Nagy Imre tudtával és beleegyezésével Budapest körül egy védőövet terveztünk, Márton ezredes parancsnoksága alatt. Ahogy a szétzilált hadosztályokat rendbe lehetett szedni, csapatokat kezdtünk összpontosítani ebben az övben, de a folyamat lassan ment. Nem döntő és hosszantartó védelemre gondoltunk, erre nem volt lehetőség. Arról volt szó, egy megfigyelő rendszerünk legyen és előre nem látható válság esetén a kormánynak néhány órát vagy néhány napot biztosítsunk politikai elhatározásra. November 3-án az öv megfigyelésre alkalmas volt, tartós harcra nem.

Itt kapcsolódik beszámolómm a Nagy Imre-kormány elhatározásához. Amint a november 3-ról 4-re virradó éjjel Kiskunhalason az első szovjet támadás megkezdődött, Nagy Imrét óráról órára, később jóformán percről percre

értesítettem a helyzetről, a kettőnket közvetlenül összekötő telefonon. Amikor az első szovjet hullám elérte a Budapest körüli kordont, jelentettem Nagy Imrének, hogy fegyveres ellenállással néhány órát, talán egy napot tudunk a kormánynak biztosítani, ha vagy ő, vagy én azonnal bemondjuk rádión a valóságot, azaz, hogy a Szovjetunió hadat indított ellenünk, elrendeljük, hogy a védőöv csapatai mindent tegyenek meg az agresszió lassítására. Többről nem lehetett szó.

Azt lehetne kérdezni, hogy minek kellett ilyen felhívás? Mire valók a katonák egy védelmi övben, ha nem arra, hogy a támadóra lőjenek? Megokolt kérdés volna normális körülmények között; de a november 3 előtti héten a kulcsprobléma az volt, hogy semmiképpen ne adjunk okot a Szovjetunióknak a beavatkozásra. Minden erővel meg kellett akadályozni a legkisebb összecsapást is. A felvilágosító munka erre összpontosult. Ahhoz tehát, hogy a védelmi öv egyöntetűen harcoljon, szükséges lett volna a kormány fejének, vagy a Nemzetörség főparancsnokának erre felszólító rádiófelhívása.

Nagy Imre azonban minden efféle kiáltványt megtiltott. Arra hivatkozott, hogy Andropov nagykövet őmellette van és azt állítja, hogy tévedésről lehet csak szó, a szovjet csapatok nem kaptak támadásra parancsot. Moszkva közben nem vette fel a kagylót. Hogy Nagy Imre elhitte-e Andropov hazudozását vagy sem, nem tudjuk. Hogy nem akart a Szovjetunióval háborút, az biztos. Úgyhogy amikor hajnalban jelentettem neki, hogy egy szovjet páncélos oszlop behatolt a Deák-térre s onnan a Parlament felé veszi útját, azt válaszolta: « Nem kérek további jelentést. » Röviddel ezután felhangzott utolsó felhívása a rádióban, amelyben azt is mondta: « csapataink harcban állnak ». A Nemzetörség főparancsnokától nem kért további jelentést, de a nemzetnek és a világnak tudtára adta, hogy csapataink harcban állnak. E két tett között tátongó úr és ellenmondás van.

Azzal, hogy nem kért további jelentést, Nagy Imre egyszersmind arra is utalt, hogy a kormány nem ad további parancsot, azaz nem lesz olyan politikai elhatározás,

ami katonai nyelvre lefordítva fegyveres harcot jelentene. Nem akart még védelmi háborút sem folytatni a Szovjetunió ellen, túlságosan éles volt még lelkében az 1945-ös, lerombolt Budapest emléke. Nem adott parancsot harcra, de arra sem, hogy a harcolók tegyék le a fegyvert, túlságosan élénk volt benne a Világost követő Habsburg terror képzelete. Sem harcra, sem fegyverletételre nem adván parancsot, Nagy Imre, aki inkább saját életét áldozta fel, mint fiatal katonák véréét, a történelemre bízta, hogy ítéljen az első háborúról, amelyet egy szocialista nagyhatalom kis szocialista szomszédja ellen indított.